

URBÁN ERNŐ : TŰZKERESZTSÉG

Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952.

Termelőszövetkezeteink belső megerősödésének ábrázolásával Urbán Ernő ebben a színdarabjában a legaktuálisabb témát választotta.

A mezőgazdaság kollektivizálása során alakult szövetkezetekbe tömörülő, eddig egyénileg gazdálkodó szegény és közép-parasztság nehezen tud belehelyezkedni a közös elgondolásokba és a kollektív szellemű munkába. A földek és igasállatok behozása után a tudatban még megmaradt csökevények, egyéni vélemények és érzelmek formájában, de nem kis mértékben a multhoz fűződő gazdasági és családi összeköttetések szálai is kötik, az egyént, gátolják a jó együttműködést, sőt olyan konfliktusok forrásai lehetnek, amelyek az egész szövetkezet további fejlődését megakadályozzák. Kiküszöbölésük sokszor hosszú és heves harcba kerül, s végleg csak a múlttal való teljes szakítással szüntethetők meg.

A színdarab drámái sűrítéssel egy szövetkezet életében mutatja be ezt a mindenütt lejátszódó, fejlődési folyamatot és hogy ez miként alakul a «tűzkeresztségen» keresztül a belső megerősödésig.

A fejlődésnek az ellentéteken keresztül vezető útján, az ellentmondások sokszor magát a haladást akaró embert is a legkedvezőtlenebb állapotok szélsőségeibe sodorják.

Urbán Ernő bátran a maga ellentmondásaiban ábrázolja ezt az átalakulást. Bonyolult életszerű összeshövődésében mutatja meg súlyos következményeit. S amilyen bátran feltárja a hibákat, oly szabad lendülettel mutat rá a megoldás útjára is. Így bátorságával és sokoldalú ábrázolásával benünkét is magával ragad, könnyebbé teszi a beleélést, mondanivalójának elfogadását.

A dráma mondanivalóját az egész drámaiságával fejezi ki. Mit jelent az, hogy egész drámaisága? — Nem emel ki egyes részletet a többi rovására, hanem az lesz a fontos, hogy az adott helyzeteken és a cselekményen keresztül hová fejlődik a jellem és ezzel milyen új helyzet alakul.

Így a szövetkezetből kilépő Ható Ignác, társadalmunk mai körülményei között, előbb-utóbb olyan helyzetbe kerül, amelyben világos lesz előtte, hogy vagy teljesen a kulákok oldalára áll, vagy vissza kell térnie a szövetkezetbe. A kulákasszonnyal való vitája során döbben rá, hogy ha nem számol le multjával a kulákok táborába kényszerül. Ezzel a felismeréssel bekövetkezik jellemének legfőbb fordulata és dönt: «...világgá kiáltok mindent! Érted, mindent!... Ha bűnös vagyok, ítéljenek fölöttem. De kulákok lába-kapcája nem leszek! Ha belepusztulok, se leszek!»

Nézzük meg közelebbről, hogy ez a téma értékes mondanivalójával hogyan valósul meg a drámában.

A darab felépítése nagy vonalakban a következő: Az első kép utolsó jelenetében kirobban a konfliktus, amelynek igen súlyos következményei lesznek. Ható Ignác igazgatósi tag és brigádvezető egész életével hátra-arcot csinál, kilép a szövetkezetből, újból egyénileg akar gazdálkodni. Példáját követve el akarják hagyni a szövetkezetet a középparasztok is, sőt elvakultságukban majdnem megölik a párttitkárnőt. Ható Sohár Lidivel való vitájában látja meg, hogy a történettel a kulákok oldalára került. Újabb fordulat áll be törekvésében így lehetővé válik a megnyugtató megoldás. Ehhez kapcsolódnak azután a családi és közösségi élet viszonyaiból származó bonyodalmak.

A konfliktus nagy jelentőségű. Kialakulását lehetővé teszi Ható és Köröm Sándor vitája. Ennek kiélezettnek és sértőnek kell lenni, hogy Ható Ignácot megakadályozza annak a néhány szónak kimondásában, amellyel Sohár Lidivel szemben tisztázhatná magát. A sértődött lelkiállapot sokáig intenzív marad, mert a vita a legmagasabb feszültségében szakad meg.

A konfliktus ebből a szempontból a helyzet hozza létre. Sohár Lidi belépésén múlik, de megérkezése nincs előkészítve és világosan megokolva, ezért véletlennek látszik.

Hatónak meg egy oka van a hallgatásra. Ha legyőzné felindulását és el tudná mondani a cséplő-daráló történetét, akkor egyben a bolond Misáról is beszélnie kellene, mert — mint később is látjuk — egyenes jellem, amit tesz, azt teljesen végrehajtja. Külön a cséplő-darálóról ezek szerint nem tudna beszélni. Misáról meg nem akar, mert felesége unokaöccse.

A bolond Misa alakja így a konfliktusnak fontos oka lesz, de szerepe Ható jellemének további fejlődésében is döntő, ezért drámai funkciója jelentős. Mégis megjelenése nincs megokolva, sőt következtelen.

Sohár Lidi ismeri annyira a viszonyokat, hogy szolgáját nem hozza el, amikor be akar lépni a szövetkezetbe s ezért fontos kulák voltának rejtése. Ha mégis elhozza és be akar lépni, mint a későbbiekből valószínű, persze csak időhúzás miatt, akkor nagyon tájékozatlan a körülmények megítélésében, mert így csak ellenkezést várt ki és nevetséges lesz, de célját nem éri el. Rajza nem felel meg következetesen a későbbi számító ellenségnek.

A konfliktus annyira a helyzetre van felépítve és oly finomságokon múlik, hogy előre kiszámítani nem lehet. Sohár Lidi is

csak annyiban oka, amennyiben felhasználja a véletlen nyújtotta lehetőségeket az intrikára.

Mégis az összeütközésben szereplő okok, Köröm Sándor túlzó követelései, Ható el nem számolt multja, Sohár Lidi vádjai, ha nemis itt, de más helyzetben találkozáva okozhatott volna olyan feszültséget, amelyből konfliktus robbanhatott volna ki. Ezért minden véletlensége mellett is tipikus és szükségszerű.

A cselekmény további szövődéjét teljes mértékben a konfliktus határozza meg. Ható Ignác igazságtalan bánásmódnak érzi a történeteket s vissza akar térni a magángazdálkodáshoz. Jellemző rá lelkiallapota. Józanul látja a helyzetet: «egy-két év múlva mindenütt a szövetkezet lesz a győztes» monója Fuvaros-Szél Jánosnak a «gürcölő, kuporgató» gazdákkal szemben, mégis jobb meggyőződése ellenére, ha már egyszer elküldték, teszi az ellenkezőjét a legnagyobb következetességgel. Elszántságának ereje látszik abból is, hogy már fiát is bele akarja vonni terveibe. Új konfliktus alakul ki apa és fia között.

A vitában Ható Imre alakja hatalmasra nő. Szenvedélyesen tiltakozik apja felkínált «szűz tizenhat holdja» ellen, mert «ezer meg ezer holdakat» lát. Különösen elmélyült az ábrázolás akkor amikor a fiú lelkesedésében csaknem ugyanazokkal a szavakkal fejezi ki ragaszkodását az új élethez, mint este az apja: «Miért vegyek hát igát a nyakamba... ha egyszer ura, nem pedig rabszolgája lehetek annak a földnek.»

A cselekmény közben tovább bonyolódik. Fuvaros-Szél János és a középparasztok Ható kilépéséből, különösen mikor látják, hogy lovait is elviszi, gyanakvó természetüknek megfelelő következtetést vonnak. «Rágyöttem én az éjjel. Rá én aki fölaldotta l mi nem kellünk, minket előbb-utóbb kitérnak innét, de lovaink... a lovaink azok költenek!» látít Fuvaros-Szél. Nagyon hosszú az út innen még az öntudatosságig. Vakon követik Ható Ignác példáját és hajlandók, ha kell erővel is kiszabadítani lovaikat. A szövetkezet udvarára csődülnek és megostromlják az istállót.

Az idejében érkező Köröm Sándor engedékeny szavaiban még a tegnapi éjjeli sértődöttség hangzik: «eddig is megvoltunk, ezután is megleszünk gazduramék nélkül.» Boziné azonban nem engedi sem a lovat sem az embereket. Perspektívája sokkal szélesebb, a célt látja az ezerhatszáz hold bevetésének feladatát, amelyhez tett kell, munka, emberek és lovak. De nem szavaival, hanem bátorságával állítja meg a további romlást. Az ostromlókat meg akarja akadályozni az ajtó betörésében, de a lezúduló torlasz eltemeti.

A gazdák megdöbbenve állnak meg. Törekvésük megakadt. Egyelőre Boziné sorsa köti le őket.

Ez volt a másik vonal, amelyen a cselekmény kibontakozott. — Boziné balesetéig a szövetkezet ügye rohamosan romlik. A bomlasztó törekvésekkel, amelyek érzelmi, ösztönös jellegűek, itt megállanak. Az érvek nem segítettek, a megdöbbenő helyzet nyomán áll be a megtorpanás. Tehát nem változtak meg a szándékok, a cselekményben nem áll be változás, csak megállás.

A bonyodalom más szálaín tovább alakul a cselekmény. Ha a kulákok terve sikerül, akkor Ható és a középparasztok átpártolásával a szövetkezet bomlása még nagyobb méretű lesz. A kulákok látszólagos kezdeményezése mögött a végső lényeger hűződik meg Sohár Lidi hiába próbálta meg, nem juthatott be a szövetkezetbe, más utat kell találni, mert súlyos a helyzet. Bajusz Mihály, az egyik kulák fogalmazza meg: «Se szógánk, se napszamosunk... Oszt minden adót a mi nyakunkba sóznak.» Újszövetkezetet akarnak alapítani, ahová becsúszhatnának mindnyájan. Ez akkor sikerülhet, ha Ható írja a kérvényt. A terv a tegnapi éjjeli események nyomán kialakult új helyzetre épül, de egyetlen és döntő lehetőség. Az új konfliktus szigorúan felépített szükségszerű és a jellemeken fordul meg. Ható és a kulákasszony találkozásán két erős akarat teljesen egymásnak feszül és a két akarat mögött két világ harcol.

Sohár Lidi minden tudását összeszedni. Nem ellenkezik a haragos emberrel, inkább hízelegni próbál: «Csak a választ segítetttem. Azoktól, akik úgyis kineztek. Akikhez úgysem illetél.» Azután érzékiségére akar hatni, úgy mozdul, hogy kigombolt blúzából kivillanó mellét a férfi észrevegye. Majd rágalmozni kezdi a tszcs-t «csak zászlónak, csalogatónak kellett nekik. A csoport a nyakadat törte, én az életet kínálom neked.» Önmagát is kínálja. Mikor mindenben kudarcot vall, a végső érvet veszi elő: «...még ma levelet írok... elmondom, ki volt a bolond Misa... Senki sem hiszi el, hogy te a sógora, semmit sem tudtál róla.» Az eredmény a kívánttal éppen ellenkező. Ható most látja be teljes szükségszerűséggel, hogy le kell számolnia mindennel, ami erre az útra kényszerítette.

A kulákasszony elszámította magát. Önző célja érdekében felsorakoztatott minden érvet és a legnagyobb ügyességgel alkalmazta őket, de meglepedkezett arról, vagyis soha nem tudta volna megérteni, hogy olyan jellemeket, mint Ható Ignác, akik gérvényesen az egyszer megtalált igazság szerint cselekszenek, sem hízelgéssel, sem ígérgetéssel, sem fenyegetéssel, más útra vinni nem lehet.

Ebben a jelenetben sikerült legjobban a cselekményen keresztül jellemezni a szerep-

lőket. Minden szóban, de a szavak egymásutánjában és viszonyában is a mögöttük meghúzódó törekvések tükröződnek. Az érvek gyors váltogatásában érezzük Sohár Lidi erőfeszítéseit — célja elérésére, de okos számításait is, amint a lemért hatás nyomán a helyzetnek megfelelően sorakoztatja érveit. Másrészt Ható rövid kifakadásai, amelyeket hiába igyekeznek elnyomni a pergő szavak özönei, mindinkább erősebbek lesznek, míg végül az egész helyzet felismerése nyomán kirobban a kulákok terveit megsemmisítő döntés.

Talabér Misa titkának felfedése kétélű fegyver volt. A harc életre-halálra folyik. Élessége ellenére sem szigorúan a cselekménybe vágó.

Misa merénylete nem sikerül. Sajnos a jelenet is gyenge. A jellem ábrázolása nem következetes. Talabér Misa tudja, hogy Ható bármelyik pillanatban megérkezhet, mégis ahelyett, hogy tovább is tetteve a bolondot, résen állna, követeléseivel felfedi titkát az asszony előtt, sőt dulakodni kezd. A férj legjobbkor jön, a fiú épp a végső pillanatban. Szerencse és véletlenek következtében sikerül elfogni az elővigyázatlan merénylőt, aki félelmetes mozdulatain kívül nemigen bizonyult ellenségnek.

Az utolsó képben Boziné hősiességének, lelkierejének ábrázolása mellett a cselekmény még egy mozzanata perog le. Ható Ignácnak még tisztáznia kell magát a közösség előtt. Magától nem mehet hozzájuk, hiszen a kulákasszonytól jöve már egyszer ott volt, de be sem engedték. Köröm Sándor nem hívhatja, mert cséplőgép- és darálótulajdonosnak tudja. De Boziné balesetéért is őt okolja. Boziné küld Hatóért. Nem egészen következetes. Helyesen a cél érdekében teszi, mert vetni kell, másrészt a daráló, cséplő dolgát nem tudhatja, hiszen már felfedte volna kezdetben, ebben az esetben csak sejti a valóságot. Nem tudja elhinni Hatóról a kétszínűséget. Persze ezt a sejtést erősen segíti a fiatalok dolga, ami nagyon emberivé teszi az ábrázolást. Köröm Sándor annak ellenére, hogy egész nap gondolkodott a bajokon és megtalálta okozóját, az »irigységet«, nem hajlandó Hatóval együtt dolgozni. Ebben következetes, mert számára a cséplő ügy objektív dolog, amit nem lehet megbánással elintézni. Az ellentéteket a helyzet oldja fel. Bozinénál találkoznak, Ható számára lehetséges lesz a tisztázás, Köröm Sándor is elismeri hibáit, új lendülettel indul a munka.

A cselekmény elemzése feltárja a jellemek lényeges vonásait és szerepét. A jellem és cselekmény nem választhatók el egymástól.

A dráma középpontjában Ható Ignác áll. Rajza következetes, cselekedetei jelleméből folynak. A különböző helyzetekben megfelelően változik. A különböző törekvések nagy

mértékben tőle függnék. Szervesen kapcsolódik fejlődéséhez az egész dráma sorsa. Ennek okai, iránya, eredménye hordozzák a dráma mondanivalóját. Látja a középparaszt életében az elvakult, kicsinyes haszonhajhászás mögött a nagy realitást a »megszakadásig folyó munkát«, a kulákasszony minden mesterkedése ellenére az »új« győzelmét. Alakja az egyenes, tiszta fejjel gondolkodó magyar középparaszt típusának megelevenítése.

Köröm Sándor a szegényparasztság vezetője, a munkásmozgalom régi harcosa. Vörös parancsnok volt, a vérént ontotta 1919-ben. Egyenes, kemény ember. A drámában fontos szerepet visz, de inkább negatív oldalával, hibáival van ábrázolva. A cselekményben szerepe a bajok okozójára szorítkozik. Lelkes törekvésében a cél felé, türelmetlenségével a meggyőzést és türelmet kívánó munkát eltúlozza, ezzel csaknem a szövetkezet romlását idézi elő. Ilyen beállásban nem lehet aktív, kezdeményező, mégis ábrázolásában megmutatkozó egyenes, következetes jellemével méltó vezetője a szövetkezetnek, aki azután saját hibáit kijavítva tovább viszi annak ügyét.

Boziné a történeteket sokkal szélesebb perspektívából nézi. Nem merül bele a vitába, a cél lebeg előtte, a szántás. Ábrázolása sokoldalú. Látjuk mások véleményében multját, látjuk, amint önfeláldozásával is kész megvédeni a szövetkezet érdekeit. Okos, mindenre kiterjedő figyelemmel bánik az emberekkel. Meggyőződésükre, vitájuk helytelenségére nemcsak a vetésre utalásával figyelmezteti őket, hanem előhossa a közös munka szimbólumait, a földet és később a búzát, ezeket megmutatva el is éri célját, az emberek megnyugszanak, hallgatnak rá. A pártfunkcionárius és a kialakuló változás rajza nem sematikus ábrázolás. Azonban nem kapcsolódik szorosan a kialakult helyzethez, mégis megoldja azt, tehát mintegy gépiesen érvényesül a vetés sorsának említése és ennek a búzával való szimbolizálása, azt a hitet feltételezi, hogy ami történt, annak a jelentősége nem több, mint egy vitát, amelynek felhevültségében megfedkedtek a közös célról. Boziné előtt, a látszat szerint Hatónak, mintegy kuláknak kell feltűnni, akinek titkos vagyona van, aki kétszínűen megtevéstette őket. Ennek ellenére, mintha tudná az igazságot, fel sem merül benne ez a lehetőség, pedig újabb konfliktust idézhet elő, mikor Hatót hívja. Itt úgy cselekszik, mint aki tudja, vagy majdnem biztos a cséplő dolgát illetőleg, mégis mikor beszél, nem erről a sejtelméről van szó, hanem a vetésről. Ezzel Köröm Sándort meggyőzi, pedig a tszcs elnök oka a tartózkodásra Ható magatartása volt, mert nem tisztázta magát a súlyos vád alól. A jellem-

rajzok pontatlan ábrázolása és a szavak és a szimbólum sematikus érvényesülése ebben a jelenetben nehezzé teszi a beleélést.

Sohár Lidi alakja, amint láttuk először következetlen, de később elmélyül az ábrázolás és igazi, erős ellenfélnek bizonyul. Így biz Talabér Misa szerepe és alakja igen gyenge. Nem aktív és nem kapcsolódik szorosan a cselekménybe. Drámai funkciója végülis annyi, hogy még jobban meggyűlölteti magát aljas merényletével és Ható Imrének »lehetőseget adva«, hogy apjának segítsen, tisztázza az apa és fiú viszonyát.

Viszket Jakab, Boda Pál a szövetkezet hűségese harcosai. Fuvaros-Szél az öntudatlan, maga javát kereső középparaszt, akit példával és eredményekkel meggyőzve tszcs taggá lehet tenni. A kulákok Szijjártóné kivételével nagyon passzívak, hűmmögő, ijedt vén emberek. Ható Imre és Bozi Marika az ifjúság lelkes meggyőződésével cselekszenek.

A drámában uralkodnak az erős és izgalmas szituációk. Ezeket nem mindig fűzik össze a cselekmény szálai. Egyes jelenetek nem a cselekmény kialakítására vagy továbbvitelére szolgálnak, hanem a nagy jeleneteket részletezik. Az első színben Boda Pál és Viszket Jakab különben szép jelenete megismerteti a szövetkezet gazdaságát, de a cselekményt semmiben sem befolyásolja. Mesteri annak a megmutatása, hogy a szövetkezetbe lépés ügyét a Fuvaros-Szél féle ingadozó középparasztok »egér perspektívájával« szembem a szegény parasztok küzdelmes, de gyönyörű dolognak látják, mint az anya a gyermekszülést. Kár, hogy ilyen értékes mondanivalókat az epizódisztikus jelenetekben vannak. Ezek a jelenetek az epika felé viszik a drámát, mert szélesen, nem sűrítve ábrázolnak, hiszen számuk még növelhető, akkor részletesebb lesz a rajz és csökkenthető, akkor is létrejön a konfliktus, tehát számuk és mértékük esetleges. Különösen helytelen, ha a szituáció ilyen rajza megvan, de a történetek előkészítése és megokolása hiányos, mint

az első felvonásban. A továbbiak során a konfliktusból kifejlődött cselekmény már szorosabbra fűzi az erős szituációkat.

Az egyensúly még itt sem tud teljesen kialakulni, mert például a kulákszalád tehetetlenségének és kudarcának bemutatása a cselekmény szempontjából szintén epizód.

A nyelvben és a dialógusban rejlő ábrázolási lehetőségeket jól felhasználja a szerző. Első jelenetében Köröm Sándor mindig azokba a kijelentésekbe kapcsolódik, amelyek alkalmasak bántódottságának elmélyítésére. A jogos ellenérvekre viszont nem is figyel, azok nem változtatják meg gondolkodását a sértődött, ember lekiálapotának megfelelően. A konfliktusban a kulákasszony jó szándéka bizonyítékait hozza elő behizelgő szavakkal, de élessé vált hangja a legelső alkalmas szót elkapva, hogy Hatót is a kulákság gyanújába keverje, Bozinét megárgalmazza.

A film a darab fogyatékosait nagy mértékben kijavította. Sohár Lidi megjelenése a tszcs-ünnepélyen előkészített és megokolt. Ható látogatása Schár Lidinél szintén jobban bele van építve a cselekménybe, mert hívják. Talabér Misa szerepe itt sokkal nagyobb, mert komplikáltabb is. Rajza nem következetlen, de célja elérésére tör és csak azután menekül, Hatót nem várja az asszonnyal való vitája és dulakodása idején. Persze a komplikált véletlenek itt sem tűntek el. Lényegesen jobb a középparasztok ábrázolása azzal, hogy vannak olyanok, akik nem akarnak kilépni Fuvaros-Szél lázítására a szövetkezetből. A film többször is hoz képeket a vidékről, a mezei munkáról. A jelenetek kibővítésével sikerült a nagy szituációk túlzott érvényesülését egyensúlyozni így a cselekményt előtérbe hozni.

A mű nem nagy jelentőségű hibáinak boncolgatása, annyiban jogosult, hogy újabb vitákat előidézhet, így elősegíti a további fejlődést.

Ribinszki Károly

MÓRA FERENC VÁLOGATOTT ELBESZÉLÉSEI

Válogatta: Joós F. Imre Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952.

A Szépirodalmi Könyvkiadó az 1952-es könyvhét alkalmával adta ki Móra Ferenc válogatott elbeszéléseit. A tizenhet elbeszélést magába foglaló kötet a Szépirodalmi Kis-könyvtár sorozatban jelent meg, amelynek kiadványaiból az olvasók a magyar- és a világirodalom haladó íróinak, költőinek kiemelkedőbb alkotásait ismerik meg.

Móra Ferenc elbeszélései jól beleillenek a sorozatba. A mult úgy tartotta számon, mint

az élet kisebb-nagyobb kérdéseiről kedvesen, humorosan — s néha kicsit meghatóan — elmélkedő író. Sokkal többet jelent ennél Móra, aki igyekezett minél távolabb tartani magát a »politizálástól«, s akinek mégis írásai legtöbbször van — a mi értelmezésünk szerinti — politika. Nyitott szemmel járó, nagyon becsületesen gondolkozó ember volt. Soha nem felejtette el a »szegénysorsot«, amiben nevelkedett, nem tudott résztvenni